

Prijatelji i poznanici

Elison Džejms*

Definisanje prijateljstva

Kompleksan i često nepostojan obrazac dečijih međuljudskih odnosa koji je opisan u ovoj knjizi razotkriva kaleidoskop subjektivnih razmišljanja o Ja i Drugom pomoću kojih se društveni identiteti stvaraju i unapređuju, umanjuje im se vrednost ili se uništavaju tokom detinjstva. Svakom pojedinom detetu, učestvovanje u toj zamršenoj mreži društvenih odnosa potpomaže u oblikovanju identiteta i doživljava svog Ja koji se usvaja kako on/a napreduje ka odraslom dobu i postaje ličnost u društvu. Ali, iako u tom smislu socijalizovano dete može kao odrastao čovek konačno posvedočiti o sferi delovanja i efektivnosti socijalizacije, sam taj proces može se dokumentovati samo nepotpuno. U prethodnim poglavljima izdvojeni su neki od raznolikih aspekata ovog prelaska na ličnost** dece u britanskom društvu, i putem niza kameja koje se odmotavaju, postepeno se rasvetljavaju dinamika i značaj međusobnih društvenih odnosa dece.

Jedna implicitna tema koja se stalno ponavlja u ovom prikazu dečijeg društvenog života i u njihovim komentarima o tome, je učinak koji različiti načini ponašanja, stilovi interakcije i lična prezentacija mogu imati na izbor drugova i obrasce drugarstva. Jedna implikacija koja se iz toga može izvući je, dakle, da dečije iskustvo imanja drugova i bivanja drugom igra presudnu ulogu u njihovom sticanju društvenog identiteta i Jastva. Drugi zaključak je da iskustvo drugarstva predstavlja stožer u nastajanju osećaja pripadnosti. Ona deca koja imaju poteškoća u sklapanju drugarstva izlažu se opasnosti da postanu društveno marginalizovana pri svakodnevnom druženju u učionici i školskom dvorištu; obrnuto, kao što sam već pokazala, deca koja prekorače granice druželjubivosti ili za koju se misli da se na neki način značajno razlikuju, mogu vrlo lako ostati bez drugova. Iako to naizgled nije predstavljalo neki problem za osmogodišnjeg Kristijana koji je tumačio sam po školskom dvorištu, druga deca su mnogo teže podnosila takvo javno obelodanjivanje njihove društvene izolovanosti. Držanje nastavnika za ruku u vreme rasonode, muvanje oko drugih grupa dece koja se igraju ili uspinjanje na sprave, može odavati utisak kao da su ona pri, ako ne i da pripadaju drugarskim grupama ostale dece (Putallaz & Gottman, 1981). To da sama deca spremno priznaju važnost drugarstva kao društvenog odnosa naznačeno je priličnom lakoćom s kojom počinju da rano upotrebljavaju terminologiju drugarskih odnosa. U školi Hiltop (Hiltop School), iako su ih četvorogodišnjaci samo povremeno izgovarali, reči 'drug/arica'***, 'najbolji/a drug/arica', 'svidati se' i 'mrzeti' veoma su brzo počele da obogaćuju dečije razgovore kada se polaskom u školu proširilo njihovo društveno iskustvo. Takve reči postaju korisne za pravljenje razlike između pojedinaca u dijapazonu društvenih susreta: ona mi je drugarica, Džoniju se sviđam, meni se on ne sviđa, i tako dalje. Na taj način, dok postanu deveto- ili desetogodišnjaci, biti drug/arica ili imati drugove/drukarice postaće glavno obeležje dečijih društvenih odnosa: strepnje zbog promene škole pogoršavale su se zbog budućeg odsustva drugova/drukarica ili ublažavale saznanjem da su oni i dalje prisutni, a pretnja uskraćivanjem drugarstva korišćena je kao moćna društvena sankcija za uticanje na ponašanje druga/rice i njegovo/njeno obuzdavanje.

Međutim, prividnu dečiju verbalnu i praktičnu kompetentnost u međuljudskim odnosima koje drugarstvo obuhvata, u isto vreme je naizgled opovrgnuta krhkošću tih odnosa. Česte bučne svađe, prepirke i 'posvađanost' – to je model mnogih drugarstava mlađe dece, što je navelo Bigiloua i La Gaipu (Bigelow & La Gaipa) da primete da 'postojanost baš i nije karakteristika dečijih drugarstava sve do uzrasta od otprilike 16 godina'

* Allison James, delovi poglavlja "Friends and Acquaintances", iz A. James: *Childhood Identities*, Edinburgh University Press, 1993 (prim. prev.)

** U originalu *personhood*, termin čiji bi precizniji prevod bio "ličnosnost", no taj je termin ipak izbegnut zbog neuobičajenosti (prim. prev.)

*** Termin *friend* preveden je kao "prijatelj", ali i "drug/arica" jer se čini prikladnijim kada su u pitanju mlađa deca. Isto važi i za termin *friendship* koji je preveden kao "prijateljstvo" a nekad "drugarstvo" (prim. prev.)

(1980; 38). To prouzrokuje da te nesuglasice deluju odraslima dosadne, jer ako su ti odnosi stvarno prijateljstvo, zar ne bi trebalo da se prevaziđu razilaženja u uverenjima i promene raspoloženja? Pozivajući se na kulturni ideal 'pravog' prijateljstva (Allan, 1989) odrasli mogu trivijalizovati ili iritantno uzimati sa rezervom prekid odnosa, prelazeći preko suza, znajući da će se sledećeg dana taj drugarski odnos najverovatnije obnoviti. Istovremeno, što je donekle paradoksalno, baš ta nepostojanost dečijih drugarstava izaziva strepnje u pogledu sreće i dobrobiti dece u svetu odraslih. Ta je bojazan, na primer, činila kontekst popriličnom delu psiholoških istraživanja preduzetih radi pronalaženja činilaca koji doprinose ili ometaju popularnost i marginalnost u dečijim društvenim odnosima (Putallaz & Gottman, 1981), i to podupire veći deo savremenog interesovanja za istraživanje siledžijstva (Tattum & Lane, 1989).

Mislim da paradoks koji uokvirava ovakvo rasuđivanje odraslih o obrascu i kvalitetu dečijeg prijateljstva potiče od pretpostavke da se dečija prijateljstva karakterišu istim formama prisnosti, poverenja i uzajamnosti za koje se smatra da idejno oblikuju prijateljstva odraslih u zapadnim kulturama (Allan, 1989). Ali da li je takav koncept 'prijateljstva' prirodan, nepromenljiv, instinktivan aspekt svih ljudskih odnosa, fundamentalan za ljudsku društvenost? Ili je, kao što uverava Pejn (Paine, 1974) kulturno specifičan, iz određenih društvenih svetova i vezan za njih?

Naspram tih opštijih pitanja o prirodi prijateljstva, ovo poglavlje je usredsređeno na dva naročita pitanja. Prvo, koji oblik imaju dečija prijateljstva i koji smisao deca pridaju spektru afektivnih odnosa među sobom? Drugo, posmatrajući prijateljstva određena rodom, u ovom poglavlju se postavlja pitanje kakav značaj imaju te afektivne veze u svakodnevnim društvenim odnosima dece? Odnosno, da li je koncept prijateljstva kao zajedničkog, prisnog i dobrovoljnog odnosa odgovarajući okvir unutar koga se mogu istražiti i razumeti afektivni odnosi dece svih uzrasta? Ili kulturna specifičnost tog prijateljskog odnosa znači da deca tek postepeno i sa oklevanjem uče da učestvuju u njegovim suptilnim složenostima, polagano razumevajući njegov tačan semantički opseg? Prema tome, ako deca moraju da uče da započnu i uzmu učešće u kulturno specifičnim odnosima prijateljstva, zar to ne bi moglo da objasni prividno krhku prirodu njihovih prvih pokušaja da se sprijatelje?

Sledeća dva razgovora između dece različitih uzrasta nagoveštavaju širok pre nego uzan dijapazon značenja koja deca pripisuju pojmu drugarstva. Oni takođe ukazuju na značaj kontekstualizovanja tih značenja, jer iako deca u oba razgovora upotrebljavaju reč 'drug/arica' gramatički ispravno, postoji prilično semantičko razilaženje između ta dva navoda. Osim toga, različiti diskursi u okviru kojih se javlja termin 'drug/arica' uobličeni su sasvim različitim emocijama i stavovima koji menjaju kontekstualno značenje naizgled jednostavnog termina, drug/arica. U prvom razgovoru, tri četvorogodišnjaka zajedno pričaju u učionici:

RODŽER: Jel' si mi drug?

TONI: Jesam.

RODŽER: Možeš da dođeš na moju žurku. (pauza)

RODŽER: Jel' si mi ti drug?

SOL: Ne.

RODŽER: Udariću te posred lica.

Ova konverzacijska razmena je sažeta i primerena. Izgleda da za ove četvorogodišnjake niz kratkih i direktnih pitanja i odgovora na zadovoljavajući način definiše šta je drugarstvo. U suštini, to je odnos razmene. Drugarstvo je prikazano krajnje ekstremno, kao da obuhvata otvoreno trgovanje naklonostima, a emocionalno investiranje je minimalno. Tek Rodžerova reakcija na Solovo odbijanje da ga svrsta u druga – njegova pretnja udarcem – nagoveštava da ovi dečaci možda počinju da shvataju drugarstvo kao odnos koji je više zajednički i participativni nego što je u pitanju puka funkcionalna razmena.

Međutim, izgleda da već kod devetogodišnjaka 'drugarstvo' postaje mnogo kompleksniji društveni odnos. Sasvim suprotno od nedvosmislenog razgovora malih dečaka, Emili mi se poverila da je njenu prisnu vezu sa jednom devojčicom kviri stalna ambivalentnost nabijena emocijama. Otuda u navodu koji sledi drugarstvo nije prikazano kao odnos koji se može brzo i nedvosmisleno uspostaviti iskazivanjem naklonosti ili pretnji, niti je

pak naprosto odnos razmene. Granice drugarstva su neizvesne, oslobađa se dijapazon emocija koje je teško uskladiti, a unutrašnja dinamika je takva da se ne može obuzdati:

Kada se njoj (njenoj drugarici) neko ne sviđa a tebi se sviđa, ona kaže, 'Pa, jel' ti se ona sviđa' a ja kažem 'Da', a ona će na to ' E pa, onda se ti meni ne sviđaš'. A ja kažem, 'Pa i nisi neka drugarica jer bi drugarici trebalo da se sviđaš sve vreme.'

Vratiću se ovim kratkim odlomcima razgovora sa određenim razlogom. Trenutno je ipak dovoljno da obratimo pažnju na veoma različita značenja drugarstva koje oni prikazuju. Suptilnost emocionalnih veza drugarstva koje je opisala devojčica uopšte ne postoji u razgovoru dečaka. Dok se u ovom slučaju kontrast nesumnjivo može pripisati razlikama između dece u pogledu godina i roda, u ovom poglavlju istražićemo druge činioce koji takođe oblikuju obrazac i tok dečijeg drugarstva. Time ćemo pokazati da su *afektivni* odnosi prevashodno kulturni odnosi koji se stiču društveno i kontekstualno tokom vremena, kako deca razvijaju svoje *efektivno* učestvovanje u kulturi detinjstva.

(...)

Imati drugove/dugarice i biti drug/arica

Za neku decu, drugarstvo je stvar čiste koristi, posledica njihove zajedničke izolovanosti ili društvene isključenosti iz glavnog skupa dece. To je nemi izraz solidarnosti koji nastaje iz zajedničkog iskustva da te ostala deca identifikuju kao na neki način 'značajno različitog' (vidi II poglavlje). Kao što su pokazala druga istraživanja, iako se ta deca mogu udružiti da bi se zajedno igrala – te da ne bi sama lutala naokolo u vreme rasonode koje predstavlja javnu demonstraciju društvenosti – to vidljivo zajedništvo malo govori o kvalitetu njihovog odnosa (Gottlieb & Leyser, 1981; Putallaz & Gottman, 1981). Da li je to odnos koji sadrži poverenje i prisnost ili je samo udruživanje? Na suprotnom kraju, drugarstvo se može karakterisati znatnim emocionalnim investiranjem i ispoljavanjem posvećenosti. Razumevanje tih različitih vrsta drugarstva iziskuje potanko opisivanje pojedinosti konteksta u kojima se može razlučiti doživljaj bivanja drugom/dugaricom od doživljaja imanja druga/rice.

Na primer, poznato je da roditelji često vrše uticaj na drugarstva mlađe dece, podstičući svog sina ili ćerku da pozove neko dete, pre nego neko drugo, kući na čaj. Slično tome, prethodno uspostavljeno prijateljstvo između majki može s vremenom podstaći razvoj drugarstva između dece. Tako, iako su šestogodišnje Eni i Fibi poricale da im se sviđaju dečaci, Eni mi je priznala da joj je Juan drag zato što se '(njenoj) mami sviđa njegova mama'. Do promišljenijeg uređivanja interakcija između određene dece može doći u školi. Na primer, osoblje Hiltop škole procenilo je da jedna šestogodišnja devojčica postaje suviše zavisna od jedne druge, te su je u godišnjem pregrupisanju odvojili od njene najbolje drugarice*. Sledeće godine devojčice su morale da budu u različitim odeljenjima, i taj je korak preduzet radi podsticanja njihovog oslanjanja na sopstvene snage. Isto tako, razdor i neprilike izazvani ličnim sukobima i konfliktima između određene dece umanjani su njihovim fizičkim razdvajanjem.¹ U tom smislu, dakle, puka blizina i obrasci svakodnevne interakcije u učionici mogu, isto kao i bihevioralni i društveni faktori identifikovani u prethodnim poglavljima, doprineti oblikovanju ukupnog sastava dečijih drugarskih grupa. Zaista, time se može delimično objasniti tesna podudarnost koja često postoji između rasporeda sedenja u učionici i obrasca dečijih drugarstava (vidi V poglavlje).

Međutim, mnogo je teže proceniti kvalitet tih iskustva drugarstva. U svojoj analizi razgovora mlađe dece, Garvi (Garvey) na primer napominje da 'zajedničko igranje, izbegavanje ozbiljnih tuča i deljenje stvari i aktivnosti... takvu definiciju drugarstva daju deca predškolskog uzrasta ako ih pitate' (1984; 171). Tokom mog iskustva istraživanja na terenu, takvo eksplicitno i apstraktno razmišljanje o prirodi drugarstva bilo je mnogo češće među starijom decom. Mlađa deca su retko kad dobrovoljno definisala ovaj ili neki drugi društveni odnos. Umesto toga, morala sam da zaključujem o njihovom shvatanju prirode drugarstva na

* U originalu – *soul-mate*, čiji bi tačniji prevod bio "srodna duša" (prim. prev.)

osnovu načina njihovog upotrebljavanja te terminologije, usputnih komentara i posmatranjem susreta između dece. Neverbalni znaci mogu odati njihovu naklonost prema drugome: uzvraćen osmeh, uznemiren pogled, udarac šakom ili podmuklo štipanje, držanje za ruke, igranje jedno pored drugog, približavanje ili udaljavanje od neke grupe dece. Može se videti kako neki od principa prijateljstva – na primer, ljubaznost i uzajamnost – nastaju u tim susretima, kao što primećuje Garvi. Ali mislim da za samu decu oni ostaju uglavnom implicitni i da ih ne prepoznaju kao okvire odnošenja, jer izgleda da je mnoge četvorogodišnjake više zanimao njihov status nekoga ko ima drugove/drukarice a ne iskustvo bivanja drugom/drukaricom. Zaista, kao što ću pokazati, ovo prvo logički prethodi drugome.

U predškolskom odeljenju, kome sam se priključila kada su se deca već skoro devet meseci igrala i učila jedno pored drugog, često se mogao čuti termin 'drug/arica'. Stoga se površnom posmatraču moglo učiniti da su drugarstva u grupi već nesumnjivo uspostavljena. Međutim, obraćanje ponnije pažnje na strukturu dečijih razgovora otkrilo bi da se termin 'drug/arica' najčešće koristi u upitnim iskazima. U tom smislu, postavljana su pre pitanja nego što su iznošena čvrsta uverenja o prirodi drugarstva: 'Jel' si mi drug/arica' ili 'Ti si mi drug/arica, zar ne?' Nešto ređe su izricane pozitivne i negativne izjave: 'Ja sam tvoj/a drug/arica'; 'Nisam ti drug/arica'. Još ređe su deca izjavljivala nešto o trećoj osobi: 'Džozefina je moja drugarica'. Ali koja su značenja deca pripisivala toj reči? Šta su ona razumela kada je čuju i upotrebe, i koje su bile društvene posledice njene upotrebe?

Prvo tumačenje može biti da četvorogodišnja deca upotrebljavaju termin 'drug/arica' samo kao sredstvo klasifikovanja. Ipak, kategorično svrstavanje nekog deteta u 'druga/ricu' nekog drugog može biti privremeno a ne stalno. Može trajati samo nekoliko trenutaka, onoliko vremena koliko je potrebno da se pređe neka prostorija zajedno; može trajati dok traje neka igra, ili jedno jutro, dan, sedmicu. U tom smislu, ne može se reći da termin 'drug/arica' nužno označava neki kontinuitet naklonosti ili poželjnost međusobnih drugarskih veza kada ga koriste četvorogodišnja deca. Izgleda da njegova upotreba služi umesto toga za registrovanje aktuelnog društvenog pozicioniranja Drugih u odnosu na Ja.

'Jel' si mi drug/arica' i 'Ti si moj/a drug/arica, zar ne?', bila su dva tipična početna pitanja u nekoj sekvenci interakcije između dece (Corsaro, 1979). Ta pitanja su često postavljali četvero- i petogodišnjaci ubrzo nakon započinjanja zajedničkog igranja. Ali, iako se pitanje naizgled tiče svrstavanja Drugog – tebe – u stvari je usredsređeno na «ja». Da li «ja» imam drugove/drukarice? Da li je ova osoba moj/a drug/arica? U tom smislu, može se reći da 'imati druga/ricu' nagoveštava sopstveni status deteta i identitet toga 'biti drug/arica'. Ovo drugo iskustvo obuhvata mnogo kompleksniji proces interakcije i povezanosti sa drugima, o čemu ću raspravljati kasnije. Stoga, kada je Piter upitao Robina, 'Jel' si mi drug?', on je zapravo pitao Robina da potvrdi da on – Piter – ima druga, da je on – Piter, društveno prihvatljiv da bude ili postane drug. Ovakvi primeri potkrepljuju Pejnovu (Paine, 1974) provizornu sugestiju da se prijateljstvo u zapadnjačkim kulturama pre sastoji od 'čina pronalaženja ruke koja će stisnuti tvoju' nego, kao što se obično pretpostavlja, 'čina pružanja ispružene ruke' (1974: 119). Kao takav, to je proces klasifikovanja Ja a ne Drugog, traganje za ličnim identitetom pre nego za obostranim odnosima.

Ali kako prepoznati da je ruka tu? Garvi ukazuje da se među mlađom decom 'termin drug/arica obično odnosi na ono što shvataju kao drugarsko ponašanje' (1984: 171). Obrnuto je takođe tačno: deca mogu odbaciti kao drugove one čije je ponašanje protumačeno i klasifikovano kao nedrugarsko. Još jedanput, potanko opisivanje konteksta u kojima deca upotrebljavaju termin 'drug/arica' pokazuje načine na koje deca počinju da pojmovno popunjavaju različite nijanse njegovog značenja. Tumačenje susreta kao 'prijateljskih' a ne 'neprijateljskih' prvi je korak u tome, što se može videti iz ove beleške sa terena:

Tobi i Džoel sede jedan pored drugog i sastavljaju slagalicu na stolu. Oni se obično ne druže jedan sa drugim. Nakon nekog vremena, Džoel podigne pogled i kaže Tobiju*: 'Haj'mo do dole.' On misli na 'neuredni' deo prostorije gde se slika i obavlja

* U originalu stoji da se Tobi obraća Džoelu, no s obzirom na dalji tekst, očigledno je u pitanju greška (prim. prev.)

aktivnosti sa vodom. Tobi deluje zadovoljno, smeši se i kaže: 'Aha... mi smo drugovi, zar ne?'

Tobi tumači Džoelov poziv da se premeste na drugo mesto kao znak njegove sopstvene prihvatljivosti. On pita Džoela da potvrdi da on – Tobi – ima druga te da se stoga može kategorizovati kao nečiji drug. Ali formulisanje njegovog pitanja – 'zar ne?' – takođe nagoveštava njegovu svesnost da je obostranost obeležje toga 'biti drug'. On zna da i taj uslov mora biti zadovoljen pre nego što se može formulisati samoreferencijalni iskaz – 'Tobi je moj drug'. Iako je kratko trajao – vreme koje je bilo potrebno da se prostorija pređe – kroz ovaj susret dečaci su počeli da sastavljaju upotrebljiv koncept drugarstva. Kao što primećuje Fajn (Fine), 'deca uče kroz reakcije drugih da njihovo ponašanje ima posledice' (1981: 32).

Prema tome, drugarstvo može biti prilično dinamično i fluidno, naročito među mlađom decom, i privrženosti se mogu brzo menjati za vreme kratkotrajnih interakcija. Implicitnim poređenjem sa modelom postojanog i dugotrajnog prijateljstva odraslih, ovakav obrazac društvenih odnosa neminovno vodi patološkom tumačenju dečijih međuljudskih odnosa. Postoji jedno neizgovoreno ali jasno uverenje da bi 'nekako bilo «bolje» kada deca ne bi tako često menjala drugove' (Bigelow & La Gaipa, 1980: 39). Međutim, čini se da te strepnje slabo dotiču shvatanje drugarstva kod četvorogodišnje dece; tek kasnije trajnost kao svojstvo počinje da poprima značaj.

(...)

Dosad izneti primeri pokazuju da deca teže saznanju svoje sopstvene klasifikacije i društveno pozicioniranog identiteta u okviru grupe dece. Oni potvrđuju da 'biti drug/arica' znači pre svega 'imati drugove/drukarice'. Stoga su starija deca, razmišljajući o svom prelasku u udaljenu srednju školu, najpre govorila o svojoj bojazni da tamo neće imati drugove/drukarice, pre nego što su žalila zbog gubitka određenog drugarstva.

Ali u predškolskom odeljenju Hiltop škole neka deca su delovala sigurnije u pogledu svog položaja *vis-à-vis* drugih. Ona su počela da uzimaju učešće u trajnijim odnosima – onima biti drug/arica – koji su svojstveniji starijoj deci (Bigelow & La Gaipa, 1980). Određeno grupisanje i sparivanje dece postalo je očigledno dok su se deca između aktivnosti slobodno kretala po učionici za predškolski uzrast, i ta su deca davala različite izjave o drugarstvu. Sigurnija u svoju poziciju, ona su sebi dopuštala komentare i mišljenja o društvenom položaju druge dece. Tako je jednog dana Rut, koja se uvek igrala sa Elspet, upitala Timija: 'Jel' Džozef još uvek tvoj drug?' Ubacivanjem priloga 'još uvek' ona je potvrdila da je trajnost za nju već vazno obeležje drugarskog odnosa. Postojanje ovakvog suptilnijeg razumevanja prirode drugarstva, pored upotrebe termina 'drug/arica' kao elementarnog sredstva za klasifikovanje četvorogodišnjaka iz istog odeljenja, razlog je zbog kojeg su razvojni modeli prijateljstva povezani sa hronološkim uzrastom u krajnjoj liniji nezadovoljavajući. Upravo je društveno iskustvo a ne naprosto prolaženje vremena ono što je presudno. To je ono što omogućava sticanje neophodnih društvenih veština da možeš da se sprijateljiš i održiš prijateljstvo.

Neka četvorogodišnja deca počela su da shvataju kvalitativne a ne klasifikatorske aspekte termina 'drug/arica'. Tako, iako je retko kada pravljen razlika između 'neko ti se sviđa' (afektivni odnos drugarstva) i 'nečiji/a si drug/arica', i ređe je upotrebljavano, deca su, uprkos tome, ponekad izražavala mišljenje o društvenosti nekog drugog s obzirom na granice drugarstva (vidi V poglavlje).

(Konrad prilazi da mi nešto kaže).

KONRAD: Artur mi više nije drug. Ugrabio je trotinet.

Ovaj primer pokazuje da, iako je dotada pravo sankcionisanja u prijateljstvu koje je karakteristično za odnose starije dece retko korišćeno, neka deca su ga ipak primenjivala. Tako mi je Džimi rekao: 'Oliver mi nije drug jer me prati unaokolo', a Tomi je opisao kako se 'Pirs potukao sa mnom kad mi nije bio drug'. U predškolskom odeljenju sam retko kad čula da četvorogodišnjaci postavljaju pitanje, 'Da li ti se sviđam?', ili da kažu o nekom drugom 'On mi se ne sviđa'. A samo je jednom prilikom dete upotrebilo reč 'mrzim' za nekog drugog. Umesto toga, ono što se može smatrati nedopadanjem – afektivni odnos drugarstva – najverovatnije se prosto ispoljavalo kao ravnodušnost i sprovodilo u skladu sa tim:

četvorogodišnja deca bi naprosto ignorisala prisustvo onog drugog. Stoga mi je sledeća razmena između tri četvorogodišnjaka upala u oči kao prilično neobična zbog diskusije o naklonosti:

KONRAD: Deni, tebi se sviđam, zar ne?

NIL: Jel' ti se sviđa Adam?

KONRAD: (Deniju) Meni se sviđate Nil i ti.

NIL: (Konradu) Video sam te u mom autobusu.

KONRAD: (smeši se i izgleda zadovoljno): Aha, video si me.

Ovde Konrad, koji je često pokušavao da proceni svoj relativni društveni položaj, još jednom zabrinuto nastoji da preispita svoj identitet i svoju ličnost. Deni odbija da odgovori pa Konrad prilično hrabro pruža svoju ruku, izjavljujući sa svoje strane da se njemu sviđaju i on i Nil. Ali – i Konrad je iznenađen – Nil a ne Deni je onaj koji oduševljeno odgovara na njegovu izjavu, pokazujući spremnost da se prijatelji time što spominje da je video Konrada na ulici. Konrad je veoma zadovoljan što se on toga seća; to mu potvrđuje da on ima priznat društveni identitet, prepoznatljivu ličnost; 'Aha, video si me', kaže on ponosno.

U ovom navodu uvodi se još jedna tema u dečija drugarstva: njegov performativni aspekt. Drugarstvo nije samo kognitivni odnos naklonosti. Ono se mora tvrditi, potvrditi i ponovo potvrditi društvenim delovanjem. To objašnjava kako se isticanjem 'istovetnosti' i podudarnosti u dečijim društvenim odnosima – nošenje iste odeće, konzumiranje iste hrane, navijanje za iste fudbalske timove – postiže ublažavanje značaja koji može imati različitost. To predstavlja jednu očiglednu demonstraciju drugarstva, jer upravo putem tog javnog ispoljavanja deca vrednuju i priznaju svoje međusobno drugarstvo: biti drug ne može se samo doživeti već mora biti primećeno da se doživljava. Kroz svoje svakodnevne društvene interakcije sa drugima, deca uviđaju granice drugarstva i stepen posvećenosti koji određeni odnos iziskuje. To je proces finog podešavanja afektivnih odnosa između dece koji se javno ispoljavaju.

Međutim, stil tog ispoljavanja varira u zavisnosti od uzrasta. Kako deca rastu, počinju da se menjaju značenja koja ona pripisuju drugarstvu i očekivanja koja imaju u pogledu njegovog dramatskog ispoljavanja. Već sam nagovestila neke od načina na koje se to odigrava, ali, na čemu takođe insistiram, to otuda ne znači da hronološki uzrast ima uvek isti učinak. Iako postoji više različitih etapa kroz koje drugarstvo logički napreduje, vrste drugarstva nisu uslovljene uzrastom. Tako, iako se dokazuje da deca tek sa osam godina mogu da kognitivno saosećaju sa drugima (što znači da pre tog uzrasta uzajamnost u drugarstvu nije moguća), ne može se potkrepiti jednostavan hijerarhijski razvojni model drugarstva (Bigelow & La Gaipa, 1980). Kategorije 'drug/arica' mogu biti prilično nejasne, i svako pojedino dete može biti u različitim etapama drugarstva sa različitim ljudima. Prema tome, deca uče o prijateljstvu i doživljavaju ga kroz njegova posebna ispoljavanja, što znači da društveni kontekst u kome se deca zatiču, a ne samo njihove godine, igra važniju ulogu u oblikovanju dečijeg shvatanja tog pojma. Stoga su devetogodišnjaci Bobi i Semjuel, razmislivši o tome, mogli da klasifikuju svoju vezu u prethodnim godinama kao drugarstvo. Iz perspektive njihovog sadašnjeg iskustva druženja, oni uviđaju da je trajnost važna odlika:

ELISON: Znači vas dvojica ste najbolji drugovi. Da li ste to oduvek bili?

SEMJUEL: Počeli smo da se družimo u drugom –

BOBI: Ne, već u trećem razredu.

ELISON: Znači drugovi ste dve godine?

SEMJUEL: A on je imao jednog drugog druga ali se on odselio.

Stoga, iako hronološki uzrast može minimalno oblikovati opštu putanju po kojoj se razvijaju koncepti prijateljstva, značenja prijateljstva mogu poprilično varirati. Kao što su primetili Bigilou i La Gaipa, 'Još uvek se malo zna o tome šta deca očekuju od svojih drugova/drukarica, kako se ta očekivanja menjaju tokom vremena, i koji je učinak te društvene spoznaje na izbor drugarstva' (1981: 15).

(...)

Drugarstva određena rodom: doživljaj drugarstva

Moć uključivanja ili odbacivanja, imenovanja ili neimenovanja, obznanjivanja drugarstva ili ignorisanja onog drugog ključna je u dečijim društvenim odnosima. Deca mogu upravljati ponašanjem onog drugog izricanjem pretnje – 'Kažem ti', - ili, kao alternativa, privremeno prekinuti drugarstvo – 'Kazao sam ti'. Taj proces bukvalnog poistovećivanja deluje i na diferencijalni pristup moći – pomoću koje deca sprovode promene ili obnavljanje u svojim društvenim odnosima – i na performativnu demonstraciju drugarstva, koja omogućava deci da dodele identitete, da personifikuju jedno drugo. Na taj način određeni odnosi postaju nabijeni popriličnim emocijama. Ali način korišćenja prava poistovećivanja i personifikovanja u drugarstvu razlikuje se kod dečaka i devojčica i u sledećem poglavlju se ispituje priroda drugarstva određena rodom.

Iako sam rod postavlja neznatna ograničenja na društvene odnose male dece, dopuštajući relativno neproblematično učestvovanje dečaka i devojčica od četiri i pet godina u zajedničkim igrama, prelazak dece na i kroz kulturu detinjstva svedoči o sve većoj svesnosti o rodnim razlikama počev od uzrasta od šest ili sedam godina. Model strogog odvajanja rodova koji se u kontekstu škole razvija u dečijim igrama, preslikava se na njihove drugarske veze. U tom smislu, rod za decu ima dvostruki značaj. Njegov potencijal za pravljenje razlike istovremeno pojačava i pojačan je određenim formama igre i obrascima drugarstva koje opet stvara kulturne modele određenih rodnih identiteta i za određene rodne identitete. Stoga nije iznenađujuće to što kruto ograničena i određena forma igara devojčica odražava i prelama izrazito dvojni obrazac njihovih drugarskih veza. Slično tome, labavija ali takmičarska ekipna struktura igara dečaka obično svedoči o njihovom usvajanju manje prisnih formi drugarstva (vidi VI poglavlje). I baš kao što učestvovanje devojčica u igrama može biti i zatvorenog tipa i isključujuće, tako su i njihova drugarstva obavezujuće duševne veze koje sadrže priličnu emocionalnu povezanost, dok kolektivni duh koji se širi u igrama tipičnim za dečake sa sedam, osam i devet godina, sklanja naglasak sa ličnog u javnoj sferi.

Stoga, iako to nipošto nije isključivo iskustvo devojčica, bliske veze naklonosti koje se smatraju ključnima za zapadnjački koncept prijateljstva, češće artikulišu devojčice nego dečaci. Ova razlika se može protumačiti naprosto kao funkcija rastuće socijalizovane svesti dece o implicitnoj binarnoj klasifikaciji koja povezuje ispoljavanje emocija sa stereotipima o rodu, i kojom se i dalje proglašava da u zapadnim kulturama dečaci ne plaču i da su devojčice one koje se brinu. Međutim, mada se to nesumnjivo dešava, devojčice stiču drugačija iskustva na osnovu svog učestvovanja u takvim oblicima drugarstva: one počinju da spoznaju i upotrebljavaju kompleksnost moći. To je značajno kulturno iskustvo koje im je često uskraćeno u drugim sferama njihovog života.

(...)

Kao kod devojčica, njihov (dečaka, prim. prev.) dijadni odnos bio je zatvorenog tipa; oni su retko kad dopuštali da im se priključi neko drugi i imali su vremena da razmišljaju o svom iskustvu bivanja drugom. Ostali dečaci retko su pričali o drugarstvu na ovaj način, radije su u razgovoru pružali prikaz u kome su naglašavali njegove instrumentalne pre nego afektivne aspekte. Za njih su drugovi bili ljudi sa kojima se igraju ili tuku, ili članovi svakodnevnih fudbalskih ekipa koje se okupljala u školskom dvorištu. To ne znači da dečaci nisu imali posebna i bliska drugarstva. Sigurna sam da mnogi jesu. Nekoliko dečaka je imenovalo svog 'najboljeg druga' u nešto privatnijim razgovorima sa mnom. Zapravo se time sugerise da su oni naučili da o tome ne govore ili da ne pokazuju svoj odnos sa drugima u javnom kontekstu učionice ili školskog dvorišta. Oni su shvatali da 'deca koja suviše spremno priznaju svoju naklonost postaju predmet zadirkivanja i ruganja' (Fine, 1981: 35). Možda je to bilo u osnovi Metjuove dileme (vidi str. 220), uzrok njegove društvene izolovanosti. Dakle, klasifikacijski status imanja drugova, čemu su četvoro- i petogodišnji dečaci nestrpljivo težili otvorenim ispitivanjem jednog drugog: 'Jel ti se sviđam?', 'Jel si mi drug?', osmo- i devetogodišnjaci pretvaraju u predstavu. Biti drug mora se javno odigrati zajedničkim učestvovanjem u bučnim i grubim igrama. I upravo su takve igre Semjuel i Bobi, mirni i pažljivi u svom drugarstvu, izbegavali. Međutim, što se tiče devojčica, status 'imanja

drugarica' je manje očigledno kodiran u njihovom ponašanju na igralištu. Stoga može biti slučaj da klasifikacijska moć drugarstva za njih počiva u privatnijem i prisnijem iskustvu 'biti drug/arica'.

(...)

Ta zatvorenost dijadnih odnosa devojčica dovoljno je dokumentovana (Lever, 1976; Steedman, 1982). Manje je bilo reči o tome kako oni nastaju i o odnosima moći koji strukturiraju njihovo ispoljavanje. To je ključ za razumevanje iskustvenog aspekta drugarstva devojčica koja su uobličena i čine kontekst za brigu-kontrolu koju one, kao svoju buduću ulogu odrasle žene - briga za druge koji od njih zavise, usvajaju putem socijalizacije na nekom drugom mestu (Hockey & James, 1993). Odnosno, sposobnost brige za druge može se istovremeno protumačiti kao vid upravljanja, i tu dvostruku odliku brige devojčice doživljavaju i postaje im očigledna kroz njihova dijadna drugarstva. U drami nezgode u školskom dvorištu, devojčice su te koje preuzimaju kontrolu putem čina brige:

Kad god neka devojčica ili dečak iz prvog razreda padne u školskom dvorištu, starije devojčice ih odmah okruže, dajući savete i objavljujući uzbunu. Danas se dogodila jedna takva drama. Rečeno mi je da je Sindi pala i, sa većom uzrujanošću, da je 'neko vreme ležala mirno'. Sama Sindi uzdržava se od komentara. Kao i u svim takvim slučajevima, povređeno dete ostaje pasivno, dok stariji, koji ih neguju, govore u njihovo ime.

Socijalizovani identiteti devojčica kao negovateljica dolaze do izražaja u, i kroz, drugarstva koja one sklapaju. Povrh toga, s vremenom to pomaže u formiranju same zatvorenosti tih drugarstava putem snažnih restrikcija koje brižnost sobom donosi. Stoga se 'drugovi/dugarice' za koje su mi mnoge četvorogodišnje devojčice rekle da imaju među malom – odnosno mlađom – decom, mogu shvatiti u tom smislu. Sa tačke gledišta šestogodišnje devojčice, sigurne u prestiž koji godine i veličina donose, na šta sam već ukazala, ta mala (mlađa) deca mogu se paziti i maziti istovremeno sa obznanjivanjem 'veličine' same devojčice. Što se njih tiče, mala deca pozdravljaju takvu pažnju s obzirom na njihov interes da najpre imaju drugove/dugarice da bi kasnije mogli da budu drugovi/dugarice. To što su načinjena predmetima bavljenja starijih devojčica njima može dati znak da je njihov društveni identitet, njihova ličnost, javno priznata.

(...)

Dakle, ukratko, drugarstva devojčica sačinjavaju promenljivi obrasci bliskih i emocionalnih veza, koje su zauzvrat oblikovane suptilnim promenama u odnosima moći. Nasuprot tome, pri većem grupisanju 'nas' kod dečaka – fudbaleri, buldog (Bulldog) igrači ili karate poklonici – što se razlikuje od sasvim drugačijih 'njih', drugarstvo manje obavezuje u javnosti, iako se iskustvo odbačenosti ništa slabije ne doživljava.

(...)

Utoliko što su odnosi dečaka manje zatvoreni, i biti drug se često poklapa sa njihovim učestvovanjem u većem grupisanju 'nas' nasuprot 'njih', ma kakve promene u sastavu grupe manje su primetne. To odudara od sparivanja devojčica u manja drugarstva, pri čemu svaki raskid može neposredno ubrzati ponovno udruživanje u druge dijadne odnose. Pošto su manje vezani jedni za druge, dečaci lakše prelaze iz jedne u drugu grupu, i njihovi odlasci i dolasci smatraju se manje dramatičnima. Nasuprot tome, za devojčice je gubitak drugarice uvek događaj.

(...)